

זמנו של המשקוף. והנה משקופים מגודל כזה ובעיבוד כזה לא היו כבר שכיחים בתקופה הערבית. האפריו הצר דומה בקישוטו לאפריוזים שעל שערי בתי הכנסת בכפר ברעם ונכרתיא¹, ובודאי הנם גם בני תקופה אחת. לצערנו אין לנו אפשרות לדון מתוך צורת הכתב על תקופתו. ואולם המסקנה שאליה הגעתי אחרי שבדקתי את האבנים, היא, שהמשקוף והכתובת שייכים לזמן לא יותר מאוחר מאשר התקופה הרומית, היינו המאה הרביעית בערך לסה"נ. משקוף זה היה בלי ספק שייך לאחד הבנינים המפוארים של השמרונים שנהרסו על ידי הנוצרים לאחרי אחת ההתקוממות של השמרונים בימי זינון (המאה החמישית) או יוסטיניאנוס (המאה הששית). כתובת זו וכמו"כ הכתובת, שנמצאה על גבי משקוף של בית כנסת שמרוני בעמאס², הנן לע"ע הכתובת השמרונית העתיקות ביותר שנשארו לנו לפליטה.

Kohl-Watzinger, *Antike Synagogen in Galiläa*, p. 95, Abb. 183, (1
p. 103 Abb. 196.

(2) ט. קליין (ידיעות המכון למדעי היהדות, חוברת ב', עמוד 25 ואילך) חושב אמנם את הכתובת הזאת ליהודית. אולם הוכחותיו אינן מספיקות. הכתב השמרוני מראה בלי ספק שזה היה בנין שמרוני. הנוסח "ברוך שמו לעולם", אם גם נפגש הוא בסדרי התפלה שלנו, איננו מיוחד אך לנו, אלא נמצא, למשל, גם בכתובת תרמור.

על הכתובת השמרונית מבית אל-מא

מאת י. בן צבי

בחלק השני של מאמרי הנזכר: "התגליות החדשות בשכם" באתי לידי ג' מסקנות: ראשית, ששברי האבן, המכילים את הכתובת שכיכים לחרבות הבנין הקדמון של בית כנסת שומרוני, שעמד במקום הזה; שנית, זהיתי בית כנסת זה, שחרבותיו נחשפו ע"י השטפון, עם "פגשת מִהָ" הידועה מתוך המסורת השמרונית, ושעקבותיה גליתי גם בספרותם; ושלישית, שבנינו או תקונו של בית כנסת זה חל סמוך לתקופתו של צלאח אל-דין, כלומר בסוף המאה הי"ב, או בתחלת המאה הי"ג לסה"נ.

ד-ר א. ל. סוקניק בא לערער על הנחותי. ראשית, הוא משער שהאבנים האמורות הובאו מחרבות עתיקות אחרות; שנית שב"עין בית אל-מא" לא היה

בית כנסת קים מעולם; שלישית, שקשוטי האפריו דומים לאפריוזים אשר על
שערי בתי-הכנסת שבכפר ברעם ובנברתיא ובודאי שאף הם מאותה תקופה,
ולא מתקופת הערבים.

מה הן ראיותיו והוכחותיו?

ברור לו למר סוקניק ש"לא היה כל נימוק לשמרונים לבנות ביכ"ג
כ"כ רחוק מהעיר, במקום שאין לו כל קדושה מיוחדת להם".
אולם נימוק זה אינו עומד בפני כל בקורת. במאמרי: "כתובת שמרונית
מכפר קליל", ו"כתובת ש' מהמאה החמישית להגירה" (1) מסרתי תיאור מדויק
של שתי כתובות, השיכות לשני בתי כנסיות שמרונים, הראשון בכפר קליל
(מהמאה הי"ג) והשני — ע"י באר יעקב" (מהמאה הי"א לסה"נ). בספרי הנ"ל
הבאתי דוגמאות רבות ליישובים שמרוניים כפריים, אשר נתקיימו לא רק באותה
תקופה אלא גם בזמן התורכים.

רוב הכפרים הללו הם בסביבות שכם, ואין כל תמיהה בדבר, שישוב
שמרוני ובו בית כנסת נתקיים באותה תקופה גם בנחל התפוח, מערבה לשכם.
שנית אומר מר סוקניק, שבסביבה עשירה במים כזו ישנם כמה וכמה
מקומות, גם בתוך תחומי העיר עצמה, שכינוי כזה (כלומר, "כנשת-מיה") לבית
כנסת שעל ידם מתאים להם.

אתמהה, מנין שאב מר סוקניק ידיעות אלו? בתוך כל המגלות
והכרוניקות השמרוניות הידועות לנו, לא נזכרו בשכם אלא שלשה בתי כנסיות:
הא' הוא מבנינו של עקבון הכה"ג; "כנשת" זאת נגזרה מידי השמרונים ע"י
ביבארס, שלטאן מצרים, ויהפכנה למסגד, הידוע כיום בשם המסגד הירוק או
"חזן יעקב" (מספד יעקב). אבן אחת עודנה שקועה בקיר המסגד, ובה חרותות
"עשרת הדברות". הכנסיה השניה היא "כנשת אבנים" או בית הכנסת שבבלאטה,
ע"י באר יעקב, מבנינו של בבא רבה. מול בנין זה כרה בבא רבה נם מקוה
מים. אבל מעין לא היה שם מעולם. לביכ"ג מיחסים השמרונים את
הכתובת מהמאה החמישית הנזכרת לעיל. על אלה נוכל להוסיף גם את בית
הכנסת הישן שבגישו השמרוני, אשר נבנה על ידם לאחר שהשלטאן ביבארס
גזל מידם את בית הכנסת שב"חלקת השדה". והנה אף אחד מבתי הכנסיות
הללו אינו עומד ליד מעין. אולם השם כנשת מיה נמצא
בתוך כתב יד מהמאה הט"ו, אשר הזכרתי. ברור לי שכנוי זה איננו מתיחס
לאיזה ביכ"ג סתם, בתוך "שכם", כמשוער ע"י הד"ר סוקניק לצורך הפולמוס —
אלא לבית כנסת ידוע והוא זה שב"עין אל-מא", שבו נמצאו החרבות ואבן

הכתובת, ואשר שמו נשמר בעינו עד היום הזה, וכך נשאר בזכרונה של העדה השמרנית בשכם.

מה שנוגע לראיתו הארכיאולוגית של מר סוקניק: דמיונם של האפריזים של המשקוף השמרני שלנו והאפריזים שעל גבי שערי בתי הכנסת בכפר ברעם ובנברתיא — אינני בטוח, אם זוהי ראייה מספיקה כדי להוציא מסקנות בטוחות. הן יכלו השמרונים לחקות במאה הי"ג את הסגנון של הכתובות והקשוחים הקדומים שלהם.

מכל מקום, אם גם נניח, כדעתו של מר סוקניק, שהכתובת היא ביוזנטית — הרי גם יתכן להבין שאבחסדיה בן אבחמדתה, שחי במאה הי"ב או הי"ג, תקן או הקים מחדש בית כנסת ישן וחרב, אשר היה קיים באותו מקום לפניו, ובכל אופן אין כאן שום ראייה לסתור את קיומו של ישוב שמרני וכנשתא שמרנית במקום הזה במאה הי"ג, כאשר קבעתי במאמרי.

ישוב יהודי בעזה במאה הי"ד

מאת י. ברסלבסקי

בתעודות הגניזה הרבות, מן המאה הי"א, שנתפרסמו ע"י י. מאן, נזכר הישוב היהודי בעזה רק בדרך אנכ"ו. גם מגילת-אביתר², המספרת על השתררותו הקצרה של דוד בן דניאל בן עזריה, בסוף המאה הי"א במצרים, על קהלות ערי-החוף בא"י, אשר נשארו בימי כבוש הארץ ע"י הסלג'וקים בידי הפאטימיים, אינה מזכירה את קהלת עזה; ואעפ"כ אין לדון מן התעודות הללו, שהן מקריות ברובן, על דלות ערכה של קהלת הזאת לפני תקופת מסעי-הצלב בא"י³. ישיבתה של עזה על הדרך, היורדת מצרימה, מחייבת מציאות קהלת

(1) ראה י. מאן I, עמ' 110; II, 227; ש. קליין, תולדות הישוב היהודי בא"י, עמ' 108; עמ' 109, הערה 11.

(2) ראה המעמר ג', עמ' 18.

(3) כדעת ש. קליין, שם, עמ' 108; ש. קליין מצין רק איש אחד, בשם שמריה העזתי הידוע מן המאה הי"א (שם, שם); אך יש להדגיש, כי גם בנו של ר' שמריה המלמד, הוא ר' אפרים, מוסמך ישיבת א"י (מאן II עמ' 124), נושא התואר "החבר בסנהדרין גדולה" (שם II עמ' 98; II עמ' 124 ועוד), ה"מומחה מבית דין גדול" בפסטאט-קאחירו (שם II עמ' 108) והמנהיג הרוחני הגדול של קהלת הארץ-ישראלים או הירושלמיים בפסטאט (שם I עמ' 97), אשר עמד בחליפת מכתבים תכופה עם הגאונים ר' שלמה בן יהודה ור' דניאל בן עזריה, היה אף הוא יליד עזה (שם, שם) ומכאן שהיו בקהלה הזאת גם ת"ח.